

ANTROPOLOGIA CUDOWNA

ŹRÓDŁA MONASTYCZNE

MONOGRAFIE

12

Redaktorzy serii:

Michał T. Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

ANTONI ŻREBIEC

ANTROPOLOGIA CUDOWNA

ŻYCIE, ŚMIERĆ I ZAŚWIATY
W *DE MIRACULIS*
PIOTRA CZCIGODNEGO

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Redakcja tomu:
ELŻBIETA WIATER
MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

Konsultacja:
TOMASZ M. DĄBEK OSB

Korekta:
JANUSZ STACHOWSKI

Opracowanie graficzne:
JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 97/2021, Tyniec, dnia 10.10.2023
† Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

ISBN 978-83-8205-271-8

Wydanie pierwsze – Kraków 2023

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków
tel.: +48 (12) 688-52-90
tel./fax: +48 (12) 688-52-91
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:
Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	9
I. Piotr Czcigodny i jego <i>De miraculis</i>	21
Piotr Czcigodny – życie i dzieło	21
<i>De miraculis</i> – czas i historia spisywania	31
Dzieło wielowymiarowe	35
II. „Cuda” ostatniej szansy – życie	45
Grzech	51
Łaska cudów	62
Pokuta lub potępienie	69
<i>Miraculum</i> i <i>sacramentum</i>	76
Podsumowanie	82
III. Anielskie śpiewy i szatańskie szpony – śmierć	85
Hagiograficzne wzorce	92
Śmierć mnicha w <i>Zwyczajniku</i> Bernarda z Cluny jako rytuał przejścia	108
Święte i straszne – śmierci w <i>De miraculis</i>	124
<i>Miraculum</i> i liminalność	140
Podsumowanie	143
IV. W świetle latarni – zaświaty	147
Panorama zaświatów	150
Pokuta po śmierci i rytuały wyłączenia	158
Sąd	164
„Narodziny czyścica” i liminalność	173
Podsumowanie	179
V. Bohaterki drugiego planu – kobiety	181
Kobiety złe	183

Spis treści

Kobiety zwyczajne	190
Żeński ideał monastyczny – Marcigny	198
Mniszki w Marcigny: Gisla, Alberea, Adela	214
Podsumowanie	220
Zakończenie.	223
Bibliografia	229
Summary	
The Anthropology of Miracles. Life, Death, and Afterlife in Peter the Venerable's <i>De miraculis</i>	243
Indeks imion i nazw własnych	247

Wykaz skrótów

- AJ* PIOTR CZCIGODNY, *Adversus Iudaeorum inveteratam duritiem*, wyd. Y. FRIEDMANN, CCCM 58, Turnhout 1985.
- CCCM Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, Turnhouti 1966–
- CP* PIOTR CZCIGODNY, *Contra Petrobrusianos hereticos*, wyd. J.V. FEARNs, CCCM 10, Turnhout 1968.
- CS* PIOTR CZCIGODNY, *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*, [w:] J. KRITZECK, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton 1964, s. 220–291.
- De contemptu mundi* BERNARD CLUNY (BERNARDUS MORLANENSIS), *Scorn for the World: Bernard of Cluny's De Contemptu Mundi*, wyd. i tłum. R.E. PEPIN, East Lansing 1991.
- DM* PIOTR CZCIGODNY, *De miraculis libri duo*, wyd. D. BOUTHILLIER, CCCM 83, Turnhout 1988.
- Dial. GRZEGORZ WIELKI, *Dialogi*, tłum. E. CZERNY, A. ŚWIDERKÓWNA, ŻrMon 23, Kraków 2000.

- LPV *The Letters of Peter the Venerable*, red. G. CONSTABLE, t. 1–2, Cambridge (Massachusetts) 1967.
- MGH Monumenta Germaniae Historica, Hannover–Leipzig–Berlin 1826–
- MGH BdK Das Briefe der deutschen Keiserzeit
- MGH Epp. Sel. Epistolae selectae
- MGH SS rer. Germ. Scriptorum rerum germanicum in usum scholarum separatim editi
- MPH s.n. Monumenta Poloniae Historica. Series nova, Kraków 1946–
- O cudach* PIOTR CZCIGODNY, *O cudach (De miraculis)*, tłum. W. MOHORT-KOPACZYŃSKI, *ŹrMon* 97, Kraków 2020.
- PL Patrologiae Cursus Completus. Series Latina, wyd. J.-P. MIGNE, Parisiis 1878–1890.
- RB BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, tłum. B. TURWICZ, [w:] *Reguła Mistrza. Reguła św. Benedykta*, *ŹrMon* 40, Kraków 2006, s. 387–503.
- Statuta* PIOTR CZCIGODNY, *Statuta Petri Venerabilis*, wyd. G. CONSTABLE, Siegburg 1975 (*Corpus Consuetudinum Monasticarum*, 6), s. 19–106.
- ŹMM Źródła Monastyczne. Monografie, Kraków 2013–
- ŹrMon Źródła Monastyczne, Kraków 1993–

Wprowadzenie

W czwartej księdze *Dialogów* Grzegorz Wielki następująco przedstawił chrześcijańską wersję platońskiego mitu jaskini:

Wyobraźmy sobie, że ciężarna kobieta została wtrącona do więzienia i tam urodziła syna. Dziecko zostało wychowane i wyrosło w więzieniu. Jeśli matka mówiłaby mu o słońcu, księżycu, gwiazdach, o górach i polach, o latających ptakach, pędzących koniach, chłopiec, urodzony i wychowany w więzieniu, znałby tylko ciemności lochu i choć słyszałby o tych rzeczach, wątpiłby w ich istnienie, ponieważ nie poznał ich z doświadczenia. I tak ludzie urodzeni wśród ciemności wygnania, gdy słyszą o sprawach najwyższych i niewidzialnych, wątpią, czy istnieją one naprawdę, ponieważ znają tylko te niższe, widzialne dobra, pośród których się narodzili¹.

Powyższy opis stanowi wstęp do licznych opowieści o cudach, wśród których znakomita większość dotyczy niezwykłych śmierci świętych mnichów i mniszek oraz powrotów duchów z zaświatów. Zbiór ten stał się niewątpliwie inspiracją dla opata Cluny, Piotra Czcigodnego, tworzącego ponad 500 lat po śmierci Grzegorza kolekcję cudów *De miraculis*². Obok podobieństwa wielu przedstawianych przez autorów motywów wyróżnia się ich wspólne przekonanie, że cudowne

¹ GRZEGORZ WIELKI, *Dialogi* IV,1,3, tłum. E. CZERNY, A. ŚWIDERKÓWNA, *ŻrMon* 23, Kraków 2000, s. 280, dalej: Dial.; por. PLATON, *Państwo* VII,514a–519d, tłum. W. WITWICKI, Warszawa 2010, s. 287–294.

² O relacji pomiędzy oboma tekstami zob. F. BRAIDA, *Le songe et la vision, véhicules de l'au-delà et prescience de la mort chez Grégoire le Grand et Pierre le*

opowieści służą umocnieniu wiary i obyczajów odbiorców dzieła³, stanowiąc dla błędzących wśród rzeczywistości doczesnej furtkę ku temu, co niewidzialne i wieczne.

Podobieństwo *Dialogów* Grzegorza do *De miraculis* Piotra – dzieła, którego analizie poświęcone jest niniejsze studium – wydaje się znamienne ze względu na momenty w rozwoju monastycznej tradycji, w których obaj pisali⁴. Ten pierwszy, tworząc *Dialogi* pod koniec VI w., wieńczy okres łacińskiej patrystyki. Zamieszczając w drugiej księdze żywot św. Benedykta z Nursji, Grzegorz wprowadza liczne motywy hagiograficzne, które przez kolejne wieki kształtować będą tradycyjny monastycyzm benedyktyński. Od czasu karolińskiej reformy monastycznej, która uczyni *Regułę* św. Benedykta jedyną obowiązującą, tekst *Dialogów* stanowić będzie podstawę wiedzy o niezwykle czczonym autorze najważniejszego dla zachodnich mnichów, normatywnego tekstu⁵. Rozpoczęta w wieku IX reforma nabierze nowej dy-

Vénérable, [w:] *La mort écrite. Rites et réthoriques du trépas au Moyen Âge*, red. E. DOUDET, Paris 2005, s. 103–117.

³ PIOTR CZCIGODNY, *De miraculis libri duo*, II, Prol., 1, wyd. D. Bouthillier, CCCM 83, Turnhout 1988, s. 93; dalej: *DM*. Cytaty z tego dzieła przytaczam za polskim przekładem: PIOTR CZCIGODNY, *O cudach (De miraculis)*, tłum. W. MOHORT-KOPACZYŃSKI, *ŻrMon* 97, Kraków 2020, dalej: *O cudach*. Grzegorz Wielki pisał, że cuda „rozpalają umiłowanie ojczyzny niebiańskiej” i ukazują wzór dla cnót, zob. *Dial.* I, Prol, s. 79–82.

⁴ Ogólne przedstawienie rozwoju zachodniej tradycji monastycznej można odnaleźć w klasycznej już monografii: C.H. LAWRENCE, *Monastycyzm średnio-wieczny*, tłum. J. TYCZYŃSKA, Warszawa 2005; najnowszy stan badań nad jej różnymi aspektami przedstawia praca zbiorowa: *The Cambridge History of Medieval Monasticism in the Latin West*, red. A.I. BEACH, I. COCHELIN, t. 1–2, Oxford 2020.

⁵ Ogólne wprowadzenie do reformy monastycznej czasów karolińskich zob. R. KRAMER, *Monasticism, Reform, and Authority in the Carolingian Era*, [w:] *The Cambridge History of Medieval Monasticism*, s. 432–449; A. PIENIĄDZ, *Karolińska reforma monastyczna jako proces*, [w:] *Źródła prawne do dziejów reformy monastycznej w czasach karolińskich*, red. M.T. GRONOWSKI, A. PIENIĄDZ, *ŻrMon* 95, Kraków 2020, s. 11–36; M. DE JONG, *Carolingian Monasticism: The*

namiki w wieku X dzięki opactwu w Cluny i działalności jego opatów. Ufundowany w 910 r. klasztor przeżywa niezwykle prężny rozwój w X stuleciu, a od następnego stanie się nie tylko niekwestionowanym wzorcem monastycznego życia, lecz również głową sieci zależnych od opactwa-matki klasztorów-córek, która rozciągać się będzie na Italię, Galię, Hiszpanię i Anglię⁶.

Grzegorz Wielki pisze w czasach, gdy istnieje jeszcze wiele różnorodnych form życia monastycznego, współtworząc jednak tradycję, która od czasów karolińskich stanie się główną obowiązującą. Piotr Czcigodny, opat klasztoru stanowiącego tętniące serce tradycyjnego monastycyzmu benedyktyńskiego, będzie tworzył w XII w., w chwili, gdy po raz pierwszy od początku kluniackiej reformy opactwo popadnie w głęboki kryzys, a wyznaczany przez nie model obserwacji przestanie cieszyć się hegemonią z powodu narodzin nowych ideałów monastycznego życia⁷. Dzieła przedstawiające pokrewne opowiadania

Power of Prayer, [w:] *The New Cambridge Medieval History*, t. 2: c. 750–900, red. R. MCKITTERICK, Cambridge 1995, s. 622–653.

⁶ Literatura na temat Cluny jest niezwykle bogata, a rozmaite prace poświęcone historii opactwa i dorobkowi intelektualnemu jego mnichów cytowane będą przeze mnie niżej. Syntetyczne przedstawienie dziejów burgundzkiego klasztoru stanowi monografia: M. PACAUT, *Dzieje Cluny*, tłum. A. ZIERNICKI, ŻrMon 54, Kraków 2010; aktualny stan badań na temat jego funkcjonowania w średniowieczu ilustruje praca zbiorowa: *A Companion to the Abbey of Cluny in the Middle Ages*, red. S.G. BRUCE, S. VANDERPUTTEN, Leiden 2022.

⁷ Na temat kryzysu monastycyzmu tradycyjnego w XII w. zob. syntetyczne opracowanie: M.T. GRONOWSKI, *Kluniackie metamorfozy: idea reformy, kryzys i odnowa (X–XII wiek)*, [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. GAŁUSZKA, T. GRAFF, G. RYŚ, Kraków 2013, s. 471–496; zob. też M. SAURETTE, *Challenges of the Twelfth Century*, [w:] *A Companion to the Abbey of Cluny*, s. 50–79; J. LECLERCQ, *U źródeł duchowości Zachodu. Etapy rozwoju i elementy stałe*, tłum. Sz. SZTUKA, ŻrMon 49, Kraków 2009, s. 207–233; G.M. CANTARELLA, *Piotr Czcigodny, klasztory kluniackie w północnych Włoszech – inny aspekt kryzysu monastycyzmu w XII wieku?*, tłum. O. STYCZEŃ, [w:] TEGOŻ, *Comites aulae coelestis. Studia z historii, kultury i duchowości Cluny w średniowieczu*, tłum. A. HAASE I IN., red. M.T. GRONOWSKI, K. SKWIERCZYŃSKI, ŻrMon 47, Kraków 2009, s. 49–107; A.M. PIAZZONI, *Wilhelm*

o cudach otwierają więc i wieńczą epokę, w której wizja doskonałości życia chrześcijańskiego, jakim był tradycyjny monastycyzm benedyktyński, wiedzie w Kościele rzymskim prym, odgrywając pierwszorzędną rolę w formowaniu jego elit.

Wśród powyższych uwag w różnych formach pojawiało się słowo „tradycja”, w poprzednim zdaniu dodałem zaś termin „elita”. Skoro celem niniejszego studium jest ukazanie obecnej w *De miraculis* myśli antropologicznej, a więc poglądów Piotra Czcigodnego na naturę, powołanie i wartość życia człowieka, warto postawić w tym miejscu pytanie, czyich poglądów właściwie jest on wyrazicielem? Czy w *De miraculis* odnajdujemy własne przemyślenia opata, czy też zestaw zaczerpniętych od jego wielkich poprzedników idei, kształtujących zbiór kluniackich i, szerzej, benedyktyńskich wyobrażeń na temat świata i człowieka? Na ile poglądy przedstawicieli elit, takich jak Grzegorz Wielki w wieku VI czy Piotr w wieku XII, przekazują wyobrażenia przeciętnego mnicha?

Uchylając się od własnej odpowiedzi na te niezwykle złożone pytania, pragnę zacytować fragment klasycznych już wykładów, które ponad pół wieku temu wygłosił Jean Leclercq, jeden z najwybitniejszych badaczy średniowiecznego monastycyzmu:

Kultura monastyczna jest kulturą środowiska; nie jest to tylko przywilej kilku wspaniałych umysłowości. Środowisko żyje działalnością swoich elit, ale elity nie istniały nigdy bez niego. To ono także pozwala tradycjom trwać pośród zmiennych okoliczności, wynikających z biegu wydarzeń politycznych⁸.

Autorzy monastyczni żyli więc w świecie, w którym liczne koncepcje dotyczące ideału i praktyki życia, poglądów teologicznych

z *Saint-Thierry. Schyłek ideału monastycznego w XII wieku?*, tłum. I. ROGUSZ, ŻMM 8, Kraków 2021.

⁸ J. LECLERCQ, *Miłość nauki a pragnienie Boga*, tłum. M. BORKOWSKA, ŻrMon 14, Kraków 1997, s. 300. Wykłady Leclercq'a po raz pierwszy opublikowane zostały w 1957 r.

i moralnych mieszały się ze sobą, stanowiąc pożywkę zarówno dla intelektów wybitnych, jak i przeciętnych. Opowieści, które spisuje Piotr Czcigodny, stanowią niezwykle świadectwo, w którym spotyka się głos jednych i drugich. Zasłyszane od mnichów, kleru oraz osób świeckich historie zyskują literacką formę pod piórem wybitnego intelektualisty.

Obok słów „tradycja” i „elita” pominąłem dotąd próbę rozjaśnienia obecnego w tytule niniejszego studium terminu „antropologia”. Dla ukazania, jakie znaczenie przybiera to pojęcie w kontekście twórczości autorów średniowiecznych, warto ponownie odnieść się do początku czwartej księgi *Dialogów* Grzegorza Wielkiego. W bezpośrednim sąsiedztwie cytowanego wyżej schrystianizowanego mitu jaskini odnaleźć można następujące stwierdzenia:

Człowiek w raju nabrał przyzwyczajenia rozkoszowania się słowami Boga i z powodu czystości serca przebywał wśród błogosławionych aniołów i niebiańskiej wizji. Gdy spadł tutaj, został pozbawiony owego duchowego światła, które go wypełniało⁹.

Dlatego też Stwórca tego, co niewidzialne, i tego, co widzialne, jedyny Syn Ojca przyszedł, aby odkupić rodzaj ludzki i zesłać do naszych serc Ducha Świętego, abyśmy ożywieni przez Niego mogli uwierzyć w to, czegośmy jeszcze nie doświadczyli¹⁰.

Powyższe opisy zawierają zwięzłe przedstawienie średniowiecznych poglądów na ludzką kondycję, które ściśle związane są z rozgrywającą się na kartach Pisma Świętego historią zbawienia. Wyrażone w Księdze Rodzaju przekonanie, zgodnie z którym cierpienie i śmierć mają swoje źródło w grzechu Adama¹¹, znalazło rozwinięcie w niezwykle wpływowej nauce, po raz pierwszy w pełni wyłożo-

⁹ Dial. IV,1,1, s. 279.

¹⁰ Dial. IV,1,4, s. 280.

¹¹ Rdz 3,17–20. Skrótów biblijne podaję w ślad za Biblią Tysiąclecia: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, red. A. JANKOWSKI I IN., Poznań 2003.

nej w *De civitate Dei* św. Augustyna z Hippony¹². Dzieło to stanowiło podstawową syntezę średniowiecznych wyobrażeń o historii świata i człowieka, w której poglądy antropologiczne łączą się z szeregiem idei kosmologicznych, eschatologicznych, a nawet historiozoficznych. Jej podstawą było przekonanie, że dzieje człowieka wpisane są niejako w krąg, w którym z powodu grzechu pierworodnego nastąpiła powszechna degeneracja natury ludzkiej. Następnie dzięki wcieleniu, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa pozostawiona została ludzkości nadzieja odrodzenia, umożliwiając eschatologiczny powrót do stanu sprzed grzechu, a nawet przewyższające ten stan zjednoczenie z Bogiem. W ślad za dziełem Augustyna powstawały kolejne analogiczne narracje, przyjmując rozmaite formy literackie. Warto spośród nich wyróżnić zadłużony u wschodnich teologów greckich, pochodzący z czasów karolińskich dialog *Periphyseon* Jana Szkota Eriugeny¹³, a także napisany w rodzącym się Cluny monumentalny poemat opata Odon *Occupatio*¹⁴.

Ledwie naszkicowana tu uniwersalna historia ludzkości obecna jest w rozmaitych dziełach autorów monastycznych, żyjących od czasów późnej starożytności aż po XII w., których nie sposób tutaj wymienić¹⁵. Aby zrozumieć, jak skrywa się ona za poświęconą rozmaitym

¹² Zob. AUGUSTYN Z HIPPONY, *Państwo Boże*, XI–XXII, tłum. W. KUBICKI, Kęty 1998, s. 403–967.

¹³ O antropologii Eriugeny zob. W. OTTEN, *The Anthropology of Johannes Scottus Eriugena*, Leiden 1991.

¹⁴ Zob. ODON Z CLUNY, *Occupatio. Część III*, tłum. E. BUSZEWICZ, ŻrMon 98, Kraków [w druku]. Zob. też wnikliwe studium poświęcone jego myśli antropologicznej: K. BIAŁAS, *Ideał mnicha czy ideał człowieka? Myśl antropologiczna w Occupatio Odon z Cluny*, [w:] ODON Z CLUNY, *Occupatio. Część I*, ŻrMon 98, Kraków 2020.

¹⁵ W podobnym schemacie historii człowieka, jako stworzeniu (*creatio*), upadku (*degeneratio*), odnowie (*renovatio*) i spełnieniu (*consummatio*), Rafał Tichy analizuje myśli współczesnego autorowi *De miraculis* konkurenta Piotra Czycigodnego, Bernarda z Clairvaux, zob. R. TICHY, *Mistyczna historia człowieka według Bernarda z Clairvaux*, Poznań 2011.

cludom i nieusystematyzowaną narracją *De miraculis*, warto na moment zatrzymać się nad przemianami, które mają miejsce w piśmiennictwie wieku XII¹⁶. Wiek ten, okres wielkiego rozkwitu literatury, znamionuje coraz częstsze pojawianie się tekstów autobiograficznych, wśród których najśłynniejsze to *Historia calamitatum* Piotra Abelarda i *De vita sua sive Monodiae* Guiberta z Nogent. Nie tylko w tych narracjach, lecz również w epistolografii, kronikach czy hagiografii coraz więcej miejsca zajmują przedstawienia indywidualnych i osobistych doznań. W *De miraculis* Piotr Czcigodny jako błyskotliwy psycholog, głęboko wnikający w emocjonalny portret opisywanych postaci, dorównuje wielkim autorom swego stulecia.

Przedstawiane przez opata Cluny *miracula* pozwalają na inne uszeregowanie narracji o historii zbawienia. Antropologiczne dzieje upadku człowieka i jego powrotu do Boga zyskują w dziele kluniaty konkretne, ludzkie twarze. Uniwersalna opowieść ma tutaj początek i koniec, które wykraczają poza ramy życia rozpoczynającego się narodzinami, a kończącego się śmiercią. Rozpoczęciem tej indywidualnej, a zarazem powszechnie dzielonej przez wszystkich ludzi historii jest życie na ziemi, moment centralny i kluczowy stanowi odejście, *transitus* do Boga, zaś punktem dojścia są losy w zaświatach. Tej właśnie chronologii odpowiada plan niniejszej książki.

Pierwszy rozdział stanowi naturalny ciąg dalszy wprowadzenia, przedstawienie biografii Piotra Czcigodnego oraz przybliżenie treści i historii powstawania jego *De miraculis*. W drugim rozdziale ukazę, w jaki sposób opat portretuje bohaterów, w życiu których cud towarzyszy poprzedzającemu agonię nawróceniu. Trzecią, najdłuższą część książki poświęcę samemu momentowi odejścia. Fragmenty *De miraculis* opowiadające o świętych i grzesznych zgonach zaprezentuję w szerszym kontekście powstałych w Cluny źródeł hagiograficznych i normatywnych. Czwarty rozdział zaś dotyczyć będzie losów w zaświatach,

¹⁶ Zob. G. CONSTABLE, *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge 1996, s. 257–295.

co stanie się pretekstem do ukazania, jak poglądy Piotra Czcigodnego jawią się na tle rodzącej się w tym okresie koncepcji czyśćca. Ostatnią część książki poświęcę występującym w analizowanym dziele kobietom. Choć przy powierzchownej lekturze wydaje się, że bohaterki *De miraculis* odgrywają w całości tekstu rolę marginalną, dokładniejsza analiza ukaże ich kluczowe znaczenie dla przedstawianej przez autora wizji uniwersalnych losów człowieka.

Dotychczas tytułową „antropologię” ujmowałem w duchu rekonstrukcji poglądów autora na ludzką kondycję, ideał oraz cel życia. Bliższe zrozumienie jego dzieła przynosi również odwołanie do jednej z klasycznych teorii antropologii jako współczesnej dyscypliny naukowej, uniwersalnej sekwencji obrzędów przejścia Arnolda van Gennepa oraz wyrastającej z niej teorii *communitas* oraz *societas* Victora Turnera¹⁷. Skorzystanie z antropologicznych analiz rytuałów przejścia pozwala lepiej pojąć, na czym polega wprowadzana przez Piotra kategoria cudu¹⁸. Na gruncie koncepcji van Gennepa można wyjaśnić ścisły związek kategorii *miraculum* z obrzędami przygotowania do śmierci, samym momentem odejścia oraz wstawiennictwem *post mortem*, który umknął wnikliwie analizującym *De miraculis* francuskim badaczom – Jean-Pierre Torrellowi i Denise Bouthillier¹⁹.

Warto na koniec zatrzymać się nad aktualnym stanem badań nad postacią i pismami autora *De miraculis*. Spuścizna literacka Piotra Czcigodnego została w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat dość dobrze

¹⁷ A. VAN GENNEP, *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii*, tłum. B. BIAŁY, Warszawa 2006; V. TURNER, *Proces rytualny. Struktura i antystruktura*, tłum. E. DŻURAK, Warszawa 2010.

¹⁸ O metodologii antropologii historycznej w odniesieniu do badań średniowiecznego monastycyzmu, zob. W. JEZIERSKI, *Oddział zamknięty? Socjologia contra antropologia w badaniach nad średniowiecznym życiem klasztornym*, „Rocznik Antropologii Historii” 3/2 (2013), s. 231–258.

¹⁹ Zob. J.-P. TORRELL, D. BOUTHILLIER, *Miraculum. Une catégorie fondamentale chez Pierre le Vénérable*, „Revue Thomiste” 80 (1980), s. 357–386, 549–566.

opracowana, a prawie wszystkie jego dzieła wydane są we współczesnych edycjach krytycznych. Od czasu powstałej w 1946 r. pionierskiej biografii, którą napisał Jean Leclercq²⁰, opat doczekał się dwóch poświęconych mu prac zbiorowych²¹, monografii Torrella i Bouthillier²², która omawia przede wszystkim interesujące mnie tu szczególnie dzieło *De miraculis*, a także dziesiątek rozproszonych w różnych publikacjach artykułów naukowych. Ponadto, ze względu na funkcję, którą Piotr pełnił w czasach, gdy rozmaite wizje monastycznej obserwacji ścierały się ze sobą, oraz źródłową kluniackość idei, które zebrał i wyraził w swoich pismach, badania nad jego dziełem trudno wypreparować spośród mnóstwa opracowań poświęconych reprezentowanej przez niego instytucji. Taki stan rzeczy dobitnie ukazuje niezwykle cenna monografia Dominique’a Iogna-Prata pod tytułem *Ład i wykluczenie (Ordonner et exclure)*, która mimo braku osoby Piotra Czcigodnego w tytule, w znakomitej większości poświęcona jest analizie jego dzieł polemicznych²³. W niniejszej publikacji, zadłużonej u licznych badaczy, stawiam sobie za cel, z jednej strony, ukazanie nowej perspektywy odczytania *De miraculis*, umożliwiającej przedstawienie uniwersalnej, wyłaniającej się z tego tekstu wizji ludzkiego życia, z drugiej zaś – uprzystępnienie tego dzieła polskiemu czytelnikowi. Realizacja drugiego stała się już po części możliwa dzięki publikacji polskiego przekładu *De miraculis* w serii Źródła Monastyczne. Rozdziały pierwszy i drugi niniejszej książki stanowią nieco zmienioną i uzupełnioną

²⁰ J. LECLERCQ, *Pierre le Vénérable*, Saint-Wandrille 1946.

²¹ *Petrus Venerabilis 1156–1956. Studies and Texts Commemorating the Eighth Centenary of His Death*, red. G. CONSTABLE, J. KRITZECK, Roma 1956 (Studia Anselmiana, 40); *Pierre Abelard – Pierre le Vénérable. Les courants philosophiques, littéraires et artistiques en Occident au milieu du XIIe siècle*, red. R. LOUIS, J. JOLIVET, J. CHÂTILLON, Paris 1975.

²² J.-P. TORRELL, D. BOUTHILLIER, *Pierre le Vénérable et sa vision du monde. Sa vie – son oeuvre – l’homme et le démon*, Leuven 1986.

²³ Zob. D. IOGNA-PRAT, *Ład i wykluczenie. Cluny i społeczność chrześcijańska wobec herezji, judaizmu i islamu (1000–1150)*, tłum. W. KOSIOREK, ŹMM 2, Kraków 2013.

wersję tekstu, który ukazał się jako wprowadzenie do wspomnianego tłumaczenia²⁴.

Ta książka nie powstałaby bez serdecznej pomocy ze strony wielu osób. W pierwszej kolejności chciałbym podziękować Profesorowi Krzysztofowi Skwierczyńskiemu, który jako promotor pracy magisterskiej zainspirował mnie do zainteresowania się dziełem *De miraculis* oraz zaprosił do uczestnictwa w projektach badawczych realizowanych przez Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce UW oraz Opactwo Benedyktynów w Tyńcu. Umożliwiło mi to uczestnictwo w konferencji *Infirmaries monastiques et hospices* w Cluny w czerwcu 2022 r., gdzie miałem możliwość podzielenia się moimi obserwacjami z wybitnymi badaczami, takimi jak Frederick S. Paxton, Isabelle Cochelin czy Anne Baud. Profesorowi Skwierczyńskiemu dziękuję również za ciągłe wsparcie, udostępnianie trudnej do zdobycia literatury przedmiotu, nieustanne podsycanie zapału do dalszych badań oraz sugestią, by po obronie pracy kontynuować przygotowywanie niniejszej monografii. Za umożliwienie publikacji książki w serii Źródła Monastyczne Monografie oraz możliwość korzystania z bogatych zasobów tynieckiej biblioteki dziękuję Bratu Profesorowi Michałowi Tomaszowi Gronowskiemu OSB. Za ciepłe słowa i zachętę do starań o publikację dziękuję recenzentowi pracy magisterskiej – Profesorowi Grzegorzowi Pacowi. Dziękuję również uczestnikom seminarium dyplomowego Profesora Krzysztofa Skwierczyńskiego oraz seminarium doktoranckiego Profesorów Krzysztofa Skwierczyńskiego i Romana Michałowskiego za możliwość podzielenia się wynikami badań, pytania i dyskusje. Spośród koleżanek i kolegów za cenne rozmowy i inspiracje dziękuję szczególnie Karolinie Białas i Cezaremu Jasińskiemu. Na koniec chciałbym

²⁴ A. ŻREBIEC, „Prawdziwe, namacalne, pożyteczne”, czyli po co człowiekowi cuda?, [w:] *O cudach*, s. 11–90.

podziękować mojej żonie Oli za konsultowanie fragmentów książki, sugestie dotyczące klasycznych tekstów antropologii, pomoc w lekturze obcojęzycznej literatury i ciągłe wsparcie, oraz córce Hannie, której pojawienie się na świecie, gdy praca nad książką dobiegała końca, jest dla autora świadectwem realności cudów.